

U

potčinjavajući
sredstvima
u ekonomiji
i potrebe razvoja
i pacifikacije

U potčinjavanju
razvoju
konceptije
dunarodnosti

U ovom
maša u razvoju
razmatranje
nesvrstanih

OPŠTI USLOVI

Sa razvojem
rodni ekonomski
menjenim uslovima
sledica, pre svega
u razvoju nauke
i drugog sveta
svom naprednom
budenja naroda, a
u dunarodnim
slobodenje od
roja tih kolonija
avisnosti. Međim
umataki značilo
aspitacije i de

Dakle, politika
razvoju ako

Koncepcija oslonca na sopstvene snage nesvrstanih i zemalja u razvoju u jačanju njihovih odbrambenih sposobnosti

Potpukovnik dr *NIKOLA PETROVIĆ*

U savremenim međunarodnim odnosima klasične forme ekspanzionizma sve više ustupaju mesto novim metodima dominacije i potčinjavanja. Politička nezavisnost se, umesto ugrožavanja oružanim sredstvima, osporava sredstvima tzv. nenasilne okupacije, u čijoj su osnovi ekonomska nerazvijenost i višestruka zavisnost od inostranstva. Otuda i potreba prevazilaženja asimetrične ekonomske zavisnosti zemalja u razvoju i jačanja njihove pregovaračke pozicije prema razvijenim zemljama.

U postojećim uslovima ostvarivanja međunarodne podele rada i ugrožavanja nezavisnosti metodima neokolonijalističkog delovanja, zemlje u razvoju sve više prihvataju kolektivno oslanjanje na sopstvene snage kao koncepcijsko-doktrinarno opredeljenje njihovog razvoja i nastupa u međunarodnim odnosima.

U ovom radu se analiziraju neki aspekti ekonomske nezavisnosti zemalja u razvoju i ukazuje na motive njihove međusobne saradnje. Takođe, razmatraju se karakteristike i uslovi razvoja vojnoekonomskih odnosa nesvrstanih i zemalja u razvoju.

OPŠTI USLOVI NASTANKA KONCEPCIJE OSLONCA NA SOPSTVENE SNAGE

Sa razvojem ljudskog društva razvijali su se i međunarodni ekonomski odnosi. Oni se danas razvijaju u bitno izmenjenim uslovima u odnosu na ranije periode. To je posledica, pre svega, promena u političkoj karti sveta, kao i u razvoju nauke i primeni njenih dostignuća, naročito posle drugog svetskog rata. U brojnim kolonijama, pod vođstvom naprednih partija i pokreta, došlo je do istorijskog buđenja naroda, koji se nisu mirili sa svojim položajem u međunarodnim političkim i ekonomskim odnosima. Put za oslobođenje od eksploatacije i za ubrzanje privrednog razvoja tih kolonija bio je, pre svega, u sticanju političke nezavisnosti. Međutim, sticanje političke nezavisnosti nije automatski značilo i odricanje bivših metropola od aspiracija eksploatacije i dominacije.

Dakle, politička dekolonizacija sadržajno se ne može realizovati ako nije praćena i ekonomskom dekolonizaci-

jom. Takva međuzavisnost proističe iz zakonitosti odnosa koji nastaju u sferi materijalne proizvodnje i utiču na ostale društvene odnose van sfere materijalne proizvodnje (u oblasti politike, prava, kulture itd.). Ekonomski suverenitet je temeljni suverenitet koji predodređuje ispoljavanja ostalih vidova suvereniteta.

Međutim, politička nezavisnost nije prost derivat ekonomske nezavisnosti. Politička samostalnost je prvi uslov za ostvarivanje bilo kakvog ekonomskog suvereniteta i predstavlja vrhovnu vrednost države. Zbog takvog značaja političke nezavisnosti »nisu retke pojave da država žrtvuje ekonomski prosperitet da bi očuvala političku nezavisnost, iako je jedno uslovljeno drugim«.¹ Time se potvrđuje međusobna uslovljenost političke i ekonomske zavisnosti kao lica i naličja iste pojave.

Iako je ekonomska dominacija osnov drugih oblika dominacije, to ne znači da se takvi odnosi formiraju uvek po jednostavnoj liniji: ekonomska, a zatim politička i drugi oblici dominacije. Politička dominacija nekada može biti sredstvo ili osnova ostvarivanja ostalih oblika dominacije. Bez obzira na to što pojedini oblici dominacije imaju relativnu samostalnost, svi su oni međusobno zavisni, uslovljeni i najčešće čine organsko jedinstvo.

Ostvarivanju neokolonijalističkih ambicija razvijenih zemalja pogoduju i unutrašnje okolnosti u zemljama u razvoju. Pre svega, oskudan investicioni potencijal i opredeljenje zemalja u razvoju za industrijalizaciju i ubrzan privredni razvoj, zahtevali su korišćenje inostranih izvora za finansiranje investicija, što »stvara mogućnost da se industrijski razvijene zemlje upliću u njihov ekonomski i politički život, da vrše na njih pritisak i da u današnjim međunarodnim odnosima iznuđuju određene političke, vojne i ekonomske ustupke«.² Na taj način se produžavaju odnosi eksploatacije, zavisnosti i dominacije nastali još u periodu

¹ Vojin Dimitrijević, Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi*, »Nolit«, Beograd, 1979, str. 150.

² Međutim, bilo bi pogrešno i veoma opasno zaključivati da se neokolonijalističke forme uticaja ostvaruju samo u odnosima razvijenih zemalja i bivših kolonija. Svi ti uticaji u značajnoj meri postoje u ukupnim međunarodnim odnosima, ali se naglašeno izražavaju u odnosima razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Tako, Vladeta Mileta (u: *Uvod u međunarodne ekonomske odnose*, Zagreb, 1980, str. 205) ističe: »Kolonijalni sistem omogućava pojedinim zemljama da eksploatacijom drugih zemalja ubrzaju svoj ekonomski razvitak. Uvriježeno je mišljenje da je to odnos između metropola i kolonija, ali odnosi kolonijalne zavisnosti mogu se javiti i javljaju se, i između politički osamostaljenih država« (podvukao – N.P.).

kolonijalnog vremena.³ Stoga se može zaključiti da se borba zemalja u razvoju (koje su procesom dekolonizacije stekle političku nezavisnost) za jačanje sopstvene nezavisnosti mora prevashodno voditi borbom za ekonomsku nezavisnost. Dekolonizacija kao proces sticanja političke nezavisnosti je »samo početak jednog dugog procesa bez koga nema stvarne nezavisnosti: promene ekonomske strukture koja može biti mnogo teže realizovana od sticanja političke nezavisnosti. Ali, ovo ne znači da sticanje političke nezavisnosti treba potcenjivati, jer se bez nje ne može obezbediti pravo na samostalan ekonomski razvoj koji će odgovarati datoj nerazvijenosti zemlji«. ⁴ Status političke nezavisnosti nema samo formalan značaj. Na osnovu takvog statusa stvaraju se uslovi za izgradnju novih međunarodnih odnosa, koji se ne mogu ostvarivati kao odnosi metropola i kolonija, već kao odnosi između ravnopravnih partnera.

Pod ekonomskom zavisnošću podrazumevamo od spoljnih činilaca ograničeni suverenitet zemalja u vođenju nezavisne politike razvoja. Fenomen zavisnosti najčešće se identifikuje sa fenomenom ekonomske zavisnosti.⁵ Podređen položaj ekonomski zavisne zemlje ispoljava se u celokupnoj oblasti njenih ekonomskih odnosa sa inostranstvom. U kompleksnom značenju, ekonomska zavisnost obuhvata tržišnu, tehnološku, finansijsku i drugu zavisnost itd.⁶ Dakle, ona se izražava integralnom razvojnom zavisnošću. Reprodukuj se na nisko produktivnoj privrednoj strukturi, pa se, u osnovi, nerazvijenost javlja kao pretpostavka zavisnosti.

Uslov jačanja ekonomske nezavisnosti zemalja u razvoju je njihov razvoj u svim oblastima društvenog života. Pri-

³ Potrebno je, međutim, reći da drugi vidovi suvereniteta, i pored toga što se izvode iz ekonomskog suvereniteta, imaju određen stepen samostalnosti i povratno utiču na stanje ekonomskog suvereniteta.

⁴ Ljubiša Adamović, *Međunarodni ekonomski odnosi*, »Savremena administracija« Beograd, 1970, str. 30.

⁵ »Pod zavisnosti podrazumevamo situaciju u kojoj je privreda određene zemlje uslovljena razvojem i ekspanzijom privrede druge zemlje, kojoj je podređena. Odnos interpedencije između dve ili više nacionalnih ekonomija, kao i između njih i svetske trgovine, dobija oblik zavisnosti kada su neke zemlje (vladajuće) u stanju da ekspandiraju i da se vlastitim snagama kontinuirano razvijaju, dok druge (zavisne) mogu to činiti samo kao refleks ove ekspanzije, što može da ima pozitivna ili negativna dejstva na razvoj ovih poslednjih«. (Vidi: Theotonio Dos Santos, *O strukturi zavisnosti*, »Treći program«, I knjiga 1978, str. 479.) »Odnos zavisnosti znači da se događaji u zemljama trećeg sveta određuju događajima koji se odigravaju na drugim mestima«. (F. Stewart, *Tehnološka zavisnost*, »Marksizam u svetu«, br. 10/82, str. 117.)

⁶ Tomislav Popović, Oskar Kovač i drugi, *Novi međunarodni ekonomski poredak*, »Ekonomika«, Beograd, 1983, str. 102.

vredni razvoj je prvi neophodan elemenat. Na tome se gradi ekonomska nezavisnost i smanjuje ranjivost zemlje u periodu preduzimanja mera specijalnog rata i u eventualnom oružanom sukobu.

Intenziviranje međusobne saradnje zemalja u razvoju postaje utoliko potrebnije kada se zna da razvijene zemlje, ne samo što ne pokazuju dovoljno interesovanja već i blokiraju pojedina rešenja za koja se zalažu zemlje u razvoju. Svi dosadašnji naponi i preduzeti zahvati za izmenu osnova sadašnjeg međunarodnog ekonomskog poretka nisu mogli dati dugoročnije rezultate. Cilj različitih blokada je održavanje (i po mogućnosti produbljivanje) postojećih odnosa zavisnosti, kako bi se sačuvala suprematija u međunarodnim odnosima. Upravo »nedovoljan domašaj preduzetih zahvata za izmenu takvog poretka podstaklo je traganje zemalja u razvoju za adekvatnijom strategijom razvoja. U sklopu traganja za strategijom razvoja primerenijom interesima zemalja u razvoju koncepcija oslanjanja na sopstvene snage dobila je najširu političku podršku».⁷

Oslanjanje na sopstvene snage je logična posledica odnosa eksploatacije na svetskom tržištu i opasnosti koje jednostrana zavisnost zemalja u razvoju ima po njihov ukupan položaj, iako, se time znatno sužava ukupna korist od razmene koja bi se ostvarila u odnosima ravnopravnosti svih zemalja sveta. To je rizik koji zemlje u razvoju moraju prihvatiti, jer su na to prinuđene, svesne činjenice da to neće uvek biti ekonomski optimalno sa stanovišta razvoja ne samo njihovog već ni razvijenih zemalja. Međutim, u sadašnjim uslovima, ekonomski optimum ne obezbeđuje i politički optimum, što znači da se kriterijumi političke nezavisnosti zemalja u razvoju moraju u visokom stepenu uvažavati u kreiranju njihove strategije ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

Do sada je ekonomska saradnja između zemalja u razvoju ostvarivana na principima odnosa koji su se formirali na svetskom tržištu. Ta saradnja, pod uticajem razvijenih, nije se bitno razlikovala od odnosa između razvijenih i zemalja u razvoju. S obzirom na činjenicu da su na svetskom tržištu razvijene zemlje raspolagale monopolskom koncentracijom ponude i tražnje, logično je pretpostaviti zašto međusobna ekonomska saradnja zemalja u razvoju nije

⁷ Radmila Nakarada, »Strategija oslanjanja na sopstvene snage i samoupravljanje«, u knjizi: *Zemlje u razvoju i putevi napretka*, »Komunist«, Beograd, 1979, str. 189.

mogla ostvariti vidniji napredak. Brojne preporuke, politička opredeljenja i odluke usvojene na konferencijama nesvrstanih zemalja za intenziviranje međusobne saradnje, takođe nisu dali očekivane rezultate.

U formulisanju nove teorije povezivanja u međunarodnoj zajednici ne treba se, međutim, čuditi što su u njoj osnovi sadržani zahtevi za prevazilaženje dosadašnje asimetrične (jednostrane) ekonomske zavisnosti zemalja u razvoju od strane razvijenih zemalja koja je vodila stagnaciji privrednog razvoja i slabljenju pregovaračke pozicije najmanje razvijenih. Dosadašnji sistem međunarodnih ekonomskih odnosa, pored ekonomske, reprodukovao je i političku zavisnost zemalja u razvoju. U projektovanom sistemu odnosa, razvijene kapitalističke zemlje bi »dobile znatno manju specifičnu težinu nego što su je imale u dosadašnjim teorijskim razmatranjima i u ekonomskoj praksi«.⁸

Koncepcija oslonca na sopstvene snage nije nastala kao izraz reakcije zemalja u razvoju na odnose eksploatacije i dominacije bogatih nad siromašnim zemljama. U osnovi takve koncepcije nije sadržan zahtev za kidanje veza sa svetskim tržištem pa ni zahtev za radikalni raskid odnosa saradnje sa razvijenim zemljama, već selektivan pristup toj saradnji (u meri u kojoj neće biti sputan privredni razvoj niti ugrožena bezbednost).⁹

Prepreke izgradnji razvojnog koncepta osloncem na sopstvene snage treba tražiti u nedovoljno diverzificiranim privrednim strukturama, niskom nivou ekonomske razvijenosti, a poslednjih desetak godina to su svi oni poremećaji koji, kao prateći elementi ekonomske krize zemalja u razvoju, otežavaju intenziviranje njihove međusobne ekonomske saradnje. Tradicionalni odnosi zavisnosti, nastali transferom tehnologije, formiranjem dužničko-poverilačkih odnosa i na druge načine, takođe predstavljaju teškoće prevazilaženja sadašnje zavisnosti privreda zemalja u razvoju od razvijenih zemalja. Značajno je istaći i nedovoljnu

⁸ I. Jubiša Adamović, *Teorijski i praktični aspekti koncepcije oslanjanja na sopstvene snage*, Savetovanje: »Jugoslavija i novi međunarodni ekonomski poredak«, Dubrovnik 26-28. II 1979, str. 7.

⁹ »Oslanjanje na sopstvene snage ne znači isključivanje nerazvijenih zemalja od svetskog tržišta i osnovnih tokova tehničkog i drugih oblika razvoja u kapitalističkim i socijalističkim zemljama, već smanjenje zavisnosti od tog tržišta putem pojačane međusobne saradnje samih nerazvijenih zemalja, i u određenim slučajevima jačanja sopstvene pregovaračke pozicije prema razvijenim zemljama na taj način što bi se prema njima nastupalo koordiniranom akcijom, usklađivanjem politike i strukture unutrašnjeg razvoja, zajedničkim stavom u pogledu međunarodne podele rada u okviru samih nerazvijenih zemalja u međunarodne podele rada u okviru svetske privrede kao celine«. (*Isto*, str. 18.)

spremnost i na momente izraženu kolebljivost u operacionalizaciji i praktičnom prevazilaženju pomenute zavisnosti, prisutnu u naučnim krugovima pojedinih zemalja u razvoju, kao i otpore takvom procesu, koji se pojavljuju u razvijenim zemljama.

Koncepcija oslanjanja na sopstvene snage može biti primenjena u lokalnim, nacionalnim i regionalnim okvirima. Njena primena u lokalnim okvirima može biti, pre svega, izraz pogrešnog vođenja razvojne politike. Međutim, primena koncepcije oslanjanja na sopstvene snage u nacionalnim okvirima ne znači zalaganje za autarkiju. Ukoliko kao primaran cilj koncepcije oslonca na sopstvene snage prihvatimo brži ukupan razvoj zemlje u razvoju, onda se, sigurno, takav cilj ne može realizovati svođenjem te koncepcije na njen uzak, nacionalni okvir. Ubrzan razvoj bilo koje zemlje u svetu, pa i bilo koje zemlje u razvoju, ne može se realizovati izolovanjem od celine uslova i odnosa koji postoje na svetskom tržištu. Zato se ni koncepcija oslonca na sopstvene snage ne može poistovetiti sa koncepcijom autarkičnog razvoja.

U prošlosti je bilo raznih povoda za vođenje autarkične politike. Smatralo se da jedna zemlja, ukoliko je ekonomski samostalnija (u robama, uslugama, kapitalu i radnoj snazi), da je utoliko i spremnija za eventualni rat, pošto se u ratu sužavaju mogućnosti popune materijalnim dobrima iz inostranstva. Iskustva iz vremena nakon drugog svetskog rata pokazala su da se, s obzirom na dugotrajnost ratova, ne mogu obezbediti dovoljne rezerve u bilo kom proizvodu za sve vreme trajanja rata. Štaviše, u eventualnom ratu, a posebno u periodu ratne opasnosti, umnogome se intenziviraju ekonomski odnosi s inostranstvom.

U današnjim uslovima ima pojava vođenja autarkične politike pojedinih zemalja (pre svega zemalja u razvoju) kako bi se odbranile od negativnih uticaja koji dolaze sa svetskog tržišta izraženih u disparitetima cena i odnosima eksploatacije. U krajnjem slučaju, cilj je da se sopstveni privredni razvoj učini manje zavisnim od uvoza iz inostranstva.

Autarkična politika nanosi štetu i sopstvenom privrednom razvoju. Na primer, isključiti uvoz tehnologije iz inostranstva za nerazvijene zemlje značilo bi usporavanje privrednog razvoja ili »tapkanje u mestu«. Proizvoditi u zemlji sve, isto tako značilo bi proizvoditi uz visoke troš-

kove i moguće monopolističko ponašanje pojedinih proizvođača u okviru nacionalne ekonomije. Na kraju, takva izolacija ne daje mogućnosti za međunarodnu uporedivost rezultata proizvodnje, pa se čak gube i kriterijumi racionalnog privređivanja. Jedan od uslova za brži privredni razvoj je u izlaganju sopstvene ekonomije uticajima svetskog tržišta, odnosno u njenom otvaranju prema inostranstvu (zanemarimo za momenat druge okolnosti koje ograničavaju otvaranje, kao što su platni bilans zemlje, konkurentnost domaće proizvodnje na svetskom tržištu i dr.).

Zemlje u razvoju ne traže nikakvu milostinju od razvijenih zemalja, već takve uslove ekonomske saradnje koji neće značiti favorizovanje razvoja jednih na račun drugih zemalja, a to znači ravnopravan pristup svih zemalja sveta na svetskom tržištu. Znači, nije u pitanju negiranje objektivnog zakona vrednosti već njihova borba protiv negacije i modifikacije tog zakona od strane razvijenih zemalja, koje ga dovode na nivo subjektivnog zakona, tj. zakona ekonomski jačeg.

MOTIVI KONCEPCIJE OSLONCA NA SOPSTVENE SNAGE

Koncepcija oslonca na sopstvene snage u svojoj osnovi je koliko trgovinska toliko i razvojna; koliko ekonomska toliko i odbrambeno-politička; koliko proizvodna toliko i finansijska, tehnološka itd. Utvrđivanje konkretnih oblika i intenziteta saradnje mora da sledi međusobno usaglašene strategije razvoja nesvrstanih i zemalja u razvoju radi obezbeđenja uspešne realizacije postavljenih ciljeva tih zemalja.

U formulisanju zajedničke strategije nesvrstanih zemalja, moraju se uvažavati vrlo velike razlike u ekonomskoj razvijenosti i bogatstvu činiocima proizvodnje.¹⁰ Upravo iz činjenice da su neke od ovih zemalja ušle u krug industrijskih zemalja, da su druge na samom početku industrijalizacije i da postoje šarenilo u pogledu koncentracije i raspo-

¹⁰ »Danas već postoje zemlje u razvoju koje poseduju značajna finansijska sredstva koja bi se mogla upotrebiti za finansiranje zajedničkih projekata – pre svega zemlje bogate petrolejom. Zatim postoji niz zemalja u razvoju koje već poseduju razvijenu industrijsku proizvodnju, kao i određeni stepen tehnološkog znanja (Jugoslavija, Indija, Meksiko, itd.), kao i zemlje koje poseduju viškove radne snage, koja je uz to i kvalifikovana, nasuprot zemljama koje iako raspolazu slobodnim finansijskim sredstvima nemaju dovoljno radne snage«. (Videti: Đorđe Popov, *Zemlje u razvoju i svetska privreda*, »Savremena administracija«, Beograd, 1981, str. 136.)

loživosti prirodnih i drugih uslova proizvodnje, proizilazi zaključak o komplementarnosti privreda tih zemalja i mogućnosti intenziviranja međusobne ekonomske saradnje. U tom smislu, postojeći vertikalni sistem veza (razvijen na osnovi stečenih tehnoloških i finansijskih pozicija krupnog kapitala i uobičajenih kanala razmene, karakterističnih za odnose metropola i kolonija) supstituisaće se horizontalnim sistemom veza među zemljama u razvoju u skladu sa jačanjem njihove ekonomske i političke nezavisnosti.

Koncept oslonca na sopstvene snage podrazumeva: usvajanje mera od strane zemalja u razvoju koje bi bile usmerene protiv njihove diskriminacije u međunarodnim odnosima i uspostavljanja novog međunarodnog ekonomskog poretka; usvajanje mera koje bi podstakle komplementarnost privreda i širu međusobnu saradnju zemalja u razvoju.

Prva grupa mera vodi jačanju pregovaračke pozicije zemalja u razvoju (*politički ciljevi*) i omogućava njihov zajednički nastup prema razvijenim zemljama, dok druga grupa mera ima za cilj smanjenje postojeće zavisnosti u mnogim njenim dimenzijama (*ostali ciljevi*). Očigledno je da oslanjanje na sopstvene snage ima višestruki značaj. Njime se realizuju, pored političkih, i ekonomski i odbrambeni ciljevi.

Polazeći od potrebe autonomnog odlučivanja o pitanjima društvenog razvoja i jačanja svoje nezavisnosti, zemlje u razvoju koncepcijom oslonca na sopstvene snage, zahtevaju radikalno menjanje postojećih neravnopravnih međunarodnih odnosa. Na osnovama autonomnog odlučivanja i izbora razvojnih ciljeva, zavisno od potreba i mogućnosti tih zemalja, može se ostvariti puna mobilizacija raspoloživih proizvodnih resursa i obezbediti njihov optimalan privredni i društveni razvoj.

Međusobna saradnja i integracija zemalja u razvoju, u čijem je središtu udruživanje njihove ekonomske snage i jačanje pregovaračke pozicije, treba da doprinese: 1) integrisanju političkih napora zemalja u razvoju u traženju rešenja za goruće probleme u kojima se nalaze zajednički nastupi u Organizaciji ujedinjenih nacija, u pregovorima sa inostranim poveriocima o uslovima svoga zaduživanja, prilikom utvrđivanja kodeksa o ponašanju transnacionalnih kompanija u poslovima transfera tehnologije, pri definisanju uslova razmena zemalja u razvoju sa razvijenim zem-

ljama i izmene postojećeg međunarodnog poretka u celini itd. Jačanje pozicija zemalja u razvoju u međunarodnim odnosima ne mora se ostvarivati samo zajedničkim političkim akcijama političko-predstavničkih tela nesvrstanih zemalja. Aktivnostima i ostalih komponenata (zajedničkim nastupom preduzeća, banaka, istraživačkih organizacija i dr.) može se poboljšati ukupna pregovaračka pozicija tih zemalja; 2) uspostavljanju pravičnih međusobnih odnosa na principima uzajamnog uvažavanja i jednake koristi i jačanju svetskog mira.¹¹ Zaloga tome sadržana je u velikoj sličnosti položaja i stavova u spoljnopolitičkim odnosima, u čijoj je suštini sadržana borba protiv dominacije (u bilo kom vidu) od strane svetskih metropola; 3) izgrađivanju zajedničke strategije pariranja neokolonijalističkim akcijama i podrivačkim aktivnostima razvijenih zemalja; 4) raskidu sa ranijom praksom prevelikog oslanjanja i zavisnosti (ekonomske, finansijske, tehnološke i dr.) od centara svet-ske moći, iz koje su rezultirali politički pritisci i dominacija razvijenih zemalja u svim sferama društvenog života u zemljama u razvoju.

Ekonomski ciljevi međusobne saradnje i integracije zemalja u razvoju su sledeći: 1) stvaranje uslova za brži i ravnomerniji privredni razvoj (usklađen sa potrebama i interesima stanovništva tih zemalja); 2) podela rada i specijalizacija proizvodnje, na čijoj se osnovi smanjuju troškovi po jedinici proizvoda i omogućava nacionalno korišćenje, pre svega, limitirajućih činilaca proizvodnje; 3) diverzifikacija njihovih privrednih struktura; 4) udruživanje istraživačkih potencijala i podela rizika i neizvesnosti koji postoje u domenu krajnjih efekata naučnoistraživačkog rada; 5) zajednički nastup na svetskom tržištu; i 6) raskid sa dosadašnjom podelom rada i eksploatacijom u međunarodnim odnosima i stvaranje uslova za potpunije uključivanje njihovih privreda u međunarodnu podelu rada.

Pored političkih i ekonomskih, vrlo su značajni i *odbrambeni* ciljevi koncepcije oslonca na sopstvene snage. Zbog potrebe rešavanja brojnih razvojnih problema (neke se još uvek bore sa problemima ishrane i drugim proble-

¹¹ »Ekonomska saradnja osim što treba da dovede do bržeg razvoja ekonomski zaostalih zemalja i do uspostavljanja ravnomernijeg celokupnog ekonomskog razvoja u svetu, treba da služi i stvari mira u širokim svetskim razmerama«. (Prof. dr Tihomir Đokanović, *Teorijske postavke i praktičan značaj uspostavljanja međusobne ekonomske saradnje zemalja u razvoju*, str. 17. Savetovanje: »Jugoslavija i novi međunarodni ekonomski poredak«, Dubrovnik, 26–28. II 1979.)

mima koji su, tipično, egzistencijalne prirode, zatim nedovoljno razvijene i nisko akumulativne privrede itd.), mnoge zemlje u razvoju ne mogu obezbediti takav razvoj vojne industrije čiji bi rezultati omogućavali uspešnu odbranu od, skoro po pravilu, tehnički superiornijeg protivnika.¹² Primena koncepcije oslonca na sopstvene snage omogućuje integrisanje ukupno raspoloživih potencijala odbrane zemalja u razvoju, odnosno stvara uslove za: 1) unapređenje koncepcije i doktrine odbrane osloncem na sopstvene snage; 2) udruživanje raspoloživih istraživačkih potencijala za razvoj naoružanja i vojne opreme (NVO), s obzirom na njihovu limitiranost, inače danas, prisutnu u ovim zemljama i dugoročnost i neizvesnost razvoja ovih sistema, koja bi, po prirodi stvari, predstavljala veliko opterećenje za svaku pojedinačnu zemlju u razvoju; 3) zajedničku proizvodnju i kooperaciju na osnovama dogovorene podele rada i ostvarene specijalizacije proizvodnje. Na ovaj način smanjuju se troškovi po jedinici proizvoda, što uz ekonomiju obima doprinosi smanjenju izdataka zemalja u razvoju za potrebe svojih oružanih snaga. Međutim, i pored toga, intenziviranje saradnje u odbrambenom sektoru, umnogome opterećuju i savremeni ratovi između nesvrstanih i (ili) zemalja u razvoju. Stoga, saradnja o kojoj je bilo reči još uvek je daleko od primene u praksi. Ona je više hipotetičke prirode i ukazuje na potencijalne mogućnosti.

OPŠTE KARAKTERISTIKE I USLOVI RAZVOJA VOJNOEKONOMSKIH ODNOSA NESVRSTANIH I ZEMALJA U RAZVOJU

Razvoj naoružanja i vojne opreme iniciran je snažnim uticajem tehničkog progressa i trkom u naoružavanju koju vode najrazvijenije zemlje sveta. Pošto razvoj sopstvene proizvodnje podrazumeva ogromne istraživačke troškove i s obzirom na činjenicu da je to proizvodnja koja ima ograničenu tražnju na domaćem »tržištu«, zbog čega su i proizvodni troškovi visoki, veliki broj zemalja u razvoju je pri-

¹² Ovom konstatacijom se nipošto ne želi zanemariti uloga ljudskog činioca u odbrani. Staviše, iskustva iz brojnih dosadašnjih ratova potvrđuju značaj ljudskog činioca, kao presudnog za konačan ishod rata. Međutim, razvoj naoružanja u svetu sve više ističe potrebu opremanja zemalja u razvoju savremenim naoružanjem i vojnom opremom. Takav razvoj ne treba identifikovati kao uključivanje zemalja u razvoj u trku u naoružavanju. Reč je isključivo o potrebi traženja toga razvoja u zemljama potencijalnim agresorima, kako bi uspele sačuvati teritorijalni integritet.

siljen da uvozi sredstva ratne tehnike radi očuvanja svog suvereniteta. U tim zemljama, uvoz naoružanja i vojne opreme postaje iz dana u dan sve značajniji činilac osavremenjivanja njihovih oružanih snaga. Razvijenije zemlje su u mogućnosti da razvijaju najsavremeniju proizvodnju tih sredstava, i to u masovnim razmerama. Kako takvu proizvodnju ne mogu razvijati zemlje u razvoju, to se one javljaju kao kupci sredstava ratne tehnike, a ako i razvijaju sopstvenu proizvodnju, onda to čine na inostranom znanju.

Početkom »vojne industrijalizacije« zemalja u razvoju smatraju se sedamdesete godine, kada je ispoljeno osetno interesovanje većeg broja tih zemalja za proizvodnju naoružanja i vojne opreme. To se posebno odnosi na Argentinu, Brazil, Čile i neke zemlje Bliskog i Dalekog istoka.¹³ I pored toga što se zemlje u razvoju nastoje osloboditi preterane uvozne zavisnosti od razvijenih zemalja, njihovo učešće u ukupnoj proizvodnji glavnih vrsta oružja početkom 80-ih godina iznosilo je svega 1,5–2 odsto.¹⁴ Položaj zemalja »trećeg sveta« postaje utoliko nepovoljniji što se i vrlo nizak udeo sopstvene proizvodnje većim delom ostvaruje kao licencna proizvodnja. Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija, Francuska, SR Nemačka i SSSR pokrivaju oko 85% licenci prodatih zemljama u razvoju u razdoblju 1950–1984. godine. Po broju prodatih licenci za proizvodnju, SAD su na prvom mestu.¹⁵

Sva dosadašnja iskustva zemalja u razvoju koje su razvoj namenske industrije u visokom stepenu zasnivale na tehnološkim rešenjima razvijenih zemalja, ukazuju na posledice primene metode specijalnog rata u tim uslovima, tj. na visok stepen ranjivosti njihove odbrane. Stoga se javlja potreba za smanjivanjem postojeće zavisnosti od inostranih snabdevača znanja.

Ukoliko se, zbog nerazvijenosti materijalne osnove i ograničenih drugih uslova razvoja vojne industrije, ističe neophodnost uvoza ratnih sredstava i u budućnosti, onda se javlja potreba za kontinuiranim praćenjem zavisnosti razvoja oružanih snaga od inostranih transfera. U tom smislu, kao indikatore vojnoekonomske zavisnosti, korisno je istraživati učešće vrednosti uvezenih ratnih sredstava u

¹³ Indija i Jugoslavija su znatno ranije postale krupniji proizvođači naoružanja i vojne opreme. (Videti: dr Todor Mirković, *Vojna industrijalizacija zemalja u razvoju*, »Međunarodna politika«, od 1. X 1986, str. 21.)

¹⁴ »Pregled« Centar za strategijske studije, Beograd, br. II/1987, str. 668.

¹⁵ *Isto*, str. 679.

ukupnoj vrednosti proizvodnje, stepen pokrivenosti uvoza izvozom izražen odnosom vrednosti izvoza i uvoza naoružanja i vojne opreme i druge kvantitativne pokazatelje. Značajno je analizirati i strukturu uvezenih i izvezenih proizvoda (zbog različitog značaja pojedinih ratnih sredstava za vođenje oružane borbe) i karakter njihove ponude na svetskom tržištu. Karakter ponude uvoznih proizvoda (ograničena – neograničena) može bitno opredeljivati slobodu izbora spoljnotrgovinskih partnera jedne zemlje sa inostranstvom. U uslovima monopolske koncentracije ponude, ne postoji mogućnost promene inostranog učesnika. Suprotno, ukoliko je ponuda neograničena, utoliko su veće mogućnosti izbora drugih kanala vojnotrgovinske razmene.

Značajno je razmotriti i regionalne aspekte uvoza. Sa stanovišta bezbednosti nesvrstanih zemalja, teritorijalnu usmerenost uvoza možemo posmatrati kao uvoz iz tri globalna područja: zemalja zapada, socijalističkih zemalja istočne Evrope i nesvrstanih i vanblokovskih zemalja. Sa tog stanovišta uvoz treba analizirati u vidu pokrivenosti ukupnih potreba za naoružanjem i vojnom opremom uvozom iz pojedinih zemalja. Naravno, i u tom slučaju, analizu treba dopuniti robnom strukturom uvoza, uključujući u razmatranje i spoljnopolička opredeljenja pojedinih zemalja, kao i elemente koji mogu uticati na promenu njihovog ponašanja.

Potrebno je razmotriti i moguće posledice na odbranu u uslovima prekida isporuka proizvoda ove namene. Ukoliko se radi o tehnologiji koja je, isključivo, u posedu razvijenih zemalja onda je u granicama korespondirajućih tehnologija potrebno opredeliti se za njihov paralelan uvoz. U razmeni strateški važnih proizvoda, treba se orijentisati na veći broj zemalja, po mogućnosti iz različitih geografskih područja, kako bi se onemogućio prekid u snabdevanju. Do takvog prekida može doći usled poremećaja u funkcionisanju privreda zemalja izvoznica, kriznih žarišta u širim regionima sveta itd. Mogućnost ekonomskih pritiska i preduzimanja određenih akcija protivničke strane postaje utoliko realnija ukoliko se radi o zemlji koja ima neelastičnu tražnju za proizvodima iz druge zemlje (koja priželjkuje određene ustupke) bilo da su u pitanju sirovine, tehnologija ili gotovi proizvodi vojne industrije. Otuda i zaključak da ekonomski odnosi sa inostranstvom, u uslo-

vima visoke i jednostrane zavisnosti, daju realne mogućnosti za primenu određenih formi specijalnog rata.

Razuđenim ekonomskim odnosima sprečavaju se nasrtaji ove vrste iz inostranstva i onemogućuje bezbednosno ugrožavanje zemlje. Samo je široka i ravnopravna ekonomska saradnja u funkciji društvenog razvoja i jačanja bezbednosti. Posmatrani s tog stanovišta, međusobni odnosi zemalja u razvoju imaju sve uslove da zadovolje obe pomenute funkcije saradnje: razvojnu i bezbednosnu. Naravno, i taj iskaz može biti neprecizan ukoliko bi, i za trenutak, ispustili iz vida elemente međusobnog poverenja, prijateljstva i iskrenih namera, prisutnih u nekim transakcijama između visoko razvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

Za ostvarivanje vojnoekonomske saradnje između zemalja u razvoju potrebno je da se prethodno ispune određeni opšti uslovi, od kojih ističemo neke.

1. Politička nezavisnost predstavlja prvi nezaobilazni uslov, bez čijeg je ispunjenja nezamisliva vojna saradnja između zemalja u razvoju.

2. Poštovanje principa međusobnog poverenja, bez kojeg se ne može govoriti o dinamiziranju i širenju mreže međusobne saradnje.

3. Bitna pretpostavka ravnopravnosti između zemalja uključenih u ovu saradnju jeste jednaka materijalna podrška, uz nužno uvažavanje principa solidarnosti i uzajamnog pomaganja u pogledu doprinosa svake pojedinačne zemlje u razvoju toj saradnji.

4. Osnov ove saradnje čini, pored političke još i ekonomska ravnopravnost, shvaćena u smislu jednake dostupnosti koristi koje se realizuju ovim putem.

5. Istovetnost ili približnost spoljnopolitičkih gledišta o problemima svetske zajednice. Svakako, daleko su veće mogućnosti saradnje između onih zemalja čiji se spoljnopolitički ciljevi ne razlikuju. U prvom redu to se odnosi na one zemlje u razvoju koje pripadaju pokretu nesvrstanosti, mada su široke mogućnosti za takvu saradnju i između drugih zemalja na približnom nivou ekonomske razvijenosti.

6. Potrebna je i odgovarajuća institucionalna uređenost saradnje, kako bi se na jedinstven način utvrdili zajednički interesi i međusobne obaveze ugovornih strana, odnosno način raspodele koristi od saradnje.

Saradnja između nesvrstanih i zemalja u razvoju u vojnoj sferi mora se zasnivati na realnim ekonomskim mo-

gućnostima. No, isto tako, moraju se, u visokom stepenu uvažavati njihove stvarne potrebe za naoružanjem i vojnom opremom. Naravno, na takav način, saradnju među zemljama u razvoju u namenskoj proizvodnji, neće biti jednostavno utvrditi niti organizovati za relativno kraći vremenski period. Pojaviće se isti problemi kao i pri pokušaju uspostavljanja dogovorne podele rada u proizvodnji uopšte.¹⁶

U sadašnjim uslovima, kada vojnoekonomska saradnja ni izbliza ne prati nivo političkih odnosa zemalja u razvoju, i kada veća samostalnost u vojnoodbrambenoj sferi čini pretpostavku očuvanja njihove nezavisnosti, ističe se, pre svega, potreba intenziviranja proizvodne saradnje.

Kao i u drugim oblastima proizvodne saradnje, i proizvodnju naoružanja i vojne opreme moguće je organizovati u okviru višenacionalnih preduzeća zemalja u razvoju. Međutim, »orijentacija na stvaranje višenacionalnih preduzeća zemalja u razvoju je *dugoročan složen proces* koji se može realizirati samo postepeno uz paralelnu realizaciju raznih razvojno-strukturnih preduslova. U prvim fazama su zato aktuelnije razne forme industrijske (bilateralne) saradnje uz mogućnost njihovog prerastanja u višenacionalna preduzeća, uključivanjem više partnera i proširivanjem programa delovanja u kasnijim fazama«.¹⁷ Svakako, dok se ne stvore odgovarajući uslovi za razvoj viših oblika privredne saradnje na značaju dobijaju jednostavni oblici transfera tehnologije – prenos opreme i materijalnih prava na tehnologiju iz onih zemalja koje su ostvarile zavidan nivo razvoja vojne industrije, u ostale zemlje u razvoju.

Pored toga što zemlje u razvoju razvijaju tehnologije koje su prikladnije njihovim uslovima i potrebama (od tehnologija poreklom iz razvijenih zemalja) i činjenice da

¹⁶ »Kako je struktura privrede zemalja u razvoju formirana tokom istorijskog razvoja i kako postoji velika heterogenost i odsustvo uzajamnog poznavanja među njima – nije logično da se očekuje da bi u roku od nekoliko godina ove zemlje trebalo da imaju svoje usklađene planove privrednog razvoja. Jugoslovensko iskustvo može da posluži kao školski primer za teškoće na koje se nailazi, za potrebno vreme, strpljenje, tolerancije i razumevanje, kada heterogeni regioni u okviru jedne države i društveno-političke zajednice pokušavaju da usklade politiku privrednog razvoja. Budući da svaki proces i postupak ima svoju cenu, tako i demokratski postupak i u okviru jedne zemlje i u okviru međunarodne zajednice ima svoju cenu. Za razvoj planski organizovane saradnje među zemljama u razvoju na principu kolektivnog oslanjanja na sopstvene snage biće potrebno u nekim slučajevima i više decenija«.
(Ljubiša Adamović, *Jugoslavija i međunarodno ekonomsko okruženje*, »Potrošački informator«, Beograd, 1983, str. 183.)

¹⁷ Videti: Marjan Svetličić, *Višenacionalna preduzeća u zemljama u razvoju*, Savetovanje: »Jugoslavija i novi međunarodni ekonomski poredak«, Dubrovnik, 26–28. II 1979, str. 5.

neke od njih već raspolazu značajnim tehnološkim potencijalom, još uvek je njihov međusobni transfer tehnologije vrlo skromnih razmera. Povećan značaj transfera tehnologije između zemalja u razvoju za potrebe vojne industrije ističu bar sledeća dva razloga: 1) specifičnost potreba koje se ovim proizvodima zadovoljavaju. Reč je o odbrani nezavisnosti kao osnovnoj vrednosti iz koje se izvide i ostale vrednosti državne zajednice; 2) ograničavajući uslovi koje razvijene zemlje nameću zemljama u razvoju putem restriktivnih odredbi u ugovorima o uvozu tehnologije. Ove odredbe u industriji se najčešće ispoljavaju sledećim ograničenjima: (1) zabrana izvoza proizvoda izrađenih po uveznoj tehnologiji; (2) obaveza kupovanja sirovina i poluproizvoda; (3) zabrana domaćem partneru da samostalno utvrđuje cene proizvoda i usluga, organizuje proizvodnu mrežu i sl.; (4) zabrana korišćenja uvezene tehnologije posle isteka ugovora; (5) zabrana razvijanja uvezene tehnologije i njene adaptacije lokalnim uslovima itd.

Restriktivnim klauzulama štiti se privilegovana pozicija prodavca tehnologije, što se izražava u vidu pogoršanja ekonomske i bezbednosne pozicije zemlje – kupca tehnologije.

Polazeći od činjenice da tehnologija predstavlja osnovno sredstvo za ostvarivanje neokolonijalističke politike razvijenih zemalja, u zemljama u razvoju sve je češća zabrinutost pred opasnošću od nenasilne okupacije. Ako se ima u vidu da će uvoz tehnologije još dugo vremena predstavljati neophodnost, te da oslobađanje zemalja u razvoju od tehnološke zavisnosti treba shvatiti kao proces, nužno je preduzimanje određenih mera i na unutrašnjem i na međunarodnom planu kako bi se postojeći nepovoljni uslovi tehnološke razmene promenili u njihovu korist.

S U M M A R Y

CONCEPT OF RELYING TO OWN FORCES OF NON-ALIGNED AND DEVELOPING COUNTRIES IN THEIR STRENGTHENING THEIR DEFENCE ABILITIES

In international relations the classical forms of expansionism increasingly give way to new methods of domination and subjugation. Instead by threatening by armed forces, political independence is denied by means of the so cal-

led non-violent occupation, based on economic non-development or under-development of target-countries, and on their dependence from foreign powers. Therefore the need for overcoming the non-symmetrical economic dependence of developing countries, and for strengthening their position in negotiations with developed countries.

If the existing conditions for realization of the international division of work, and in the situation where independence of countries is threatened by neo-colonial methods, the developing countries increasingly adopt their collective reliance to their own forces as the conceptual-doctrinal orientation of their development and in their international relations.

The author of the article analyses certain aspects of economic dependence of developing countries and points out the motives for their mutual cooperation. Characteristic features and conditions for development of military-economic relations between the non-aligned or developing countries are also discussed.

R É S U M É

LA CONCEPTION D'APPUI SUR LEUR PROPRES FORCES DES PAYS NON-ALIGNÉS ET DES PAYS EN DÉVELOPPEMENT EN VUE DE RAFFERMIR LEUR CAPACITÉ DE DÉFENSE

Dans les relations internationales contemporaines, les formes d'expansionnisme classique cèdent de plus en plus leur place à de nouvelles méthodes de domination et de subordination. Au lieu d'être menacée par des moyens armés, l'indépendance politique est contestée par des moyens d'occupation sans recours à la force, qui ont à leur origine le sous-développement économique et la dépendance de l'étranger à bien des égards. D'où la nécessité pour les pays en développement de dépasser leur dépendance économique asymétrique et de consolider leur position de négociation avec les pays évolués.

Dans les conditions actuelles de la réalisation de la division internationale de travail où l'indépendance des pays est menacée par des méthodes d'action noncolonialistes, les pays en développement acceptent de plus en plus l'appui sur soi en tant qu'option de conception et doctrinale dans leur développement et leur présence dans les relations internationales.

Dans la présente contribution sont analysés certains aspects de l'indépendance économique des pays en développement et sont indiqués les motifs de leur coopération mutuelle. De même y sont traitées les caractéristiques et les conditions du développement des relations économiques militaires des pays non-alignés et de ceux en développement.

Р Е З Ю М Е

КОНЦЕПЦИЯ ОПОРЫ НА СОБСТВЕННЫЕ СИЛЫ
НЕПРИСОЕДИНИВШИХСЯ И РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН
В УКРЕПЛЕНИИ ИХ ОБОРОНОСПОСОБНОСТИ

В современных международных отношениях классические формы экспансионизма все больше уступают место новым методам господства и подчинения. Политическая независимость, вместо угрозы вооруженными средствами, оспаривается средствами т.наз. ненасильственной оккупации, в основе которой лежат неразвитость и многократная зависимость от заграницы. Отсюда и проистекает необходимость преодоления асимметричной экономической зависимости развивающихся стран и укрепления их позиции в переговорах с развитыми странами.

В нынешних условиях осуществления международного разделения труда у угрозы независимости неокOLONиальными методами, развивающиеся страны все больше принимают коллективную опору на собственные силы, как положение концепции и доктрины их развития и поведения в международных отношениях.

В настоящем труде анализируются некоторые аспекты экономической независимости развивающихся стран и указывается на мотивы из взаимного сотрудничества. Также рассматриваются характеристики и условия развития военно-экономических отношений неприсоединившихся и развивающихся стран.